# Rad arhiva u uvjetima suprotstavljenih utjecaja: država - društvo - korisnici

**Ćosić, Stjepan; Lemić, Vlatka**

*Source / Izvornik:* **Arhivski vjesnik, 2006, 49, 7 - 19**

**Journal article, Published version**
**Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

*Permanent link / Trajna poveznica:* https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:501407

*Rights / Prava:* In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

*Download date / Datum preuzimanja:* **2024-03-29**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

*Repository / Repozitorij:*

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

**Stjepan Ćosić**
**Vlatka Lemić**

Hrvatski državni arhiv
Marulićev trg 21
Zagreb

# RAD ARHIVA U UVJETIMA SUPROTSTAVLJENIH UTJECAJA: DRŽAVA – DRUŠTVO – KORISNICI

UDK 930.25:316.422 Pregledni rad

*U suvremenom okruženju arhivi teže postati središta kulturnih, znanstvenih i opće društvenih zbivanja. Moderni arhiv na putu je transformacije svoje tradicionalne uloge znanstvene i kulturne ustanove. S razvojem javne uprave, djelatnost se arhiva sve više širila i na tom polju, a otvaranjem široj javnosti tijekom druge polovice XX. st., arhivi su ponudili i niz novih informacijskih službi i usluga za građane. Državni se arhivi, kao javne ustanove koje financira država, nastoje prilagoditi ekonomskim načelima poslovanja koja uvode ostali dijelovi javne uprave. Riječ je o općem problemu u upravljanju i financiranju kulturnih djelatnosti i ustanova u kulturi. Taj je trend, s jedne strane, obilježen reduciranjem proračunskih sredstava, a s druge, sve većim oslanjanjem na prihode koji se ostvaruju širenjem i naplaćivanjem pojedinih djelatnosti i usluga. Pri tome se arhivi suočavaju s pravnim i etičkim pitanjima razgraničenja temeljnih i dodatnih usluga koje ovise o specifičnim mogućnostima pojedine arhivske ustanove. Potrebe suvremenog društva arhivima nameću sve širi okvir djelovanja koji u mnogome nadilazi puko čuvanje gradiva i uobičajene usluge istraživačima i korisnicima. Od arhiva se sve više traži da se u oblikovanju svojih usluga usmjere na posebne zahtjeve i interese zajednice u kojoj djeluju. Problem suprotstavljenih očekivanja (država – društvo – korisnici) koji, s jedne strane, uvjetuje potrebu za racionalizacijom službe, a s druge, i sve veća očekivanja korisnika, potrebno je raščlaniti na svim područjima poslovanja arhiva. Zadovoljavajuća rješenja svakako treba tražiti u okviru promišljanja arhiva kao posrednika između širokoga kruga korisnika, uprave i znanosti.*

***Ključne riječi:*** *arhivi i društvo, arhivska služba, upravljanje arhivima*

## Uvod

U suvremenom okruženju obilježenom neoliberalnom ekonomijom, globalnom informacijskom povezanošću, gomilanjem znanja i širenjem uslužnih djelatnosti, arhivi se nastoje aktivno uklopiti u kulturna, znanstvena i opća društvena gibanja. Za razliku od »zatvorenosti« i »elitizma« svojstvenih arhivima prošlosti, moderni arhivi transformiraju svoj

karakter tradicionalnih znanstvenih i kulturnih ustanova kako bi odgovorili zahtjevima informacijskog društva, moderne državne uprave i novih vrsta korisnika.[1]

Trendovi razvoja suvremene arhivske teorije i prakse, započeti u razvijenim državama Zapada, u epohi globalizacije proširili su se neovisno o različitim stvarnim uvjetima i mogućnostima u pojedinim sredinama. Općeprihvaćeni trendovi odrazili su se i na rad naših arhiva. Dakako, specifične prilike hrvatskoga društva i države, u sprezi sa zatečenim stanjem u arhivskoj struci, tvore neposredan kontekst u kojemu arhivi djeluju. Spomenuti utjecaji nužno se odražavaju na razvojnu strategiju hrvatske arhivske službe. Stoga je u njezinu promišljanju nužno slijediti opće trendove tako da ih se optimalno prilagodi našim okolnostima.

U ovom će se radu ukazati na probleme koji proizlaze iz toga procesa te predložiti mogući pravci njihova rješavanja.

## Arhivi i moderno društvo: Hrvatska i europski kontekst

Kao i sve »baštinske« ustanove zapadnoga civilizacijskog kruga, arhivi kakve danas poznajemo nastaju i oblikuju se tijekom XIX. st., najčešće u sprezi s nacionalnim pokretima i modernizacijom znanosti i obrazovanja. Njihov je daljnji razvoj bio određen potrebama građanskog društva, dominirajućih struktura uprave te gospodarstva i pojedinaca. U tom smislu, arhivi predstavljaju »sliku« i »memoriju« društavâ koja su ih stvorila. Najduže razdoblje moderne povijesti arhivâ obilježeno je njihovom ulogom »čuvarâ« pisanog nasljeđa, poglavito gradiva nastalog radom državne uprave i društvenih elita. Proces institucionalizacije arhivâ bio je praćen razvojem arhivskog zakonodavstva, a arhivska je služba zadobila obvezujući karakter na nacionalnoj razini. Slijedom društvenih i političkih promjena, uz upravnu je funkciju, sve važnijom postajala kulturna i znanstvena uloga arhivâ. U sklopu toga procesa, arhivi su se tijekom XX. st. formirali kao javne ustanove dostupne širim segmentima društva. Novije je doba, kao temeljni vid arhivske djelatnosti, istaknulo aktivnosti vezane za korištenje gradiva. Time su ostale tradicionalne zadaće arhivâ (prikupljanje, zaštita, obrada itd.) na stanovit način podređene funkciji pružanja informacijskih usluga.[2] Programski dokumenti tijelâ Europske unije na početku XXI. st. posebno naglašavaju društveni značaj arhivâ. Prema njima, moderni bi arhivi trebali objedinjavati tradicionalnu ulogu čuvara memorije s informacijskom zadaćom i aktivnim servisiranjem javne uprave. Na taj bi način arhivska služba pridonijela daljnjoj demokratizaciji i transparentnom funkcioniranju javne administracije.[3]

Međutim, proces ujednačivanja i prihvaćanja suvremenih standarda i ciljeva arhivske djelatnosti u Europskoj uniji opterećen je nesuglasjem različitih upravnih i kulturnih tradicija koje su posljedica bitnih razlika u društvenim i političkim sustavima europskog Zapada i tzv. srednjoistočne i istočne Europe. Današnje su razlike uglavnom nastale u desetljećima nakon Drugoga svjetskoga rata, a posebno su se očitovale u razvoju, ulozi i djelokrugu nacionalnih arhivskih službi. Osim toga, djelovanje arhiva u zemljama bivšega Istočnog bloka bilo je izravno podređeno diktatu partije-države, dok se na Zapadu rad arhiva odvijao u znatno otvorenijem demokratskom okruženju. Za razliku od pluralnih zapadnih društava, u

---

[1] Delmas, B. Archival science facing the information society. *Archival science* (Dordrecht) 1, 1(2001), str. 25-37.

[2] Esse, U. O. A. Archival science : national and cultural traditions, or international discipline? *Archivum* (München) 43(1997), str. 257-267.

[3] *Report on archives in the enlarged European Union.* URL:http://europa.eu.int/comm/secretariat_general/edoc_management/docs/archives/reportArchives.pdf (1. 9. 2005.)

zatvorenim sustavima istočnih zemalja nije bilo moguće uspostaviti interakciju društva i arhiva. To se poglavito očitovalo kroz činjenicu da je golemi segment dokumentacije državnog aparata (vladajućih struktura i represivnih tijela) ostao izvan djelokruga državnih arhiva. Također, dostupnost i korištenje arhivskoga gradiva bilo je znatno selektivnije nego li u demokratskim zemljama.

Političku i društvenu zbilju u Hrvatskoj u istom razdoblju ne možemo u potpunosti poistovjetiti sa stanjem u zemljama Istočnoga bloka, a ne možemo je ni jednako vrednovati s praksom u demokratskim društvima Zapada. Općenito bi se moglo ustvrditi da je arhivska služba, kao i arhivska struka u bivšoj SR Hrvatskoj, ipak uspijevala nadići neka ograničenja političkog sustava i izboriti se za relativnu autonomiju koja je bila usmjerena ka modernizaciji i otvorenosti arhivske djelatnosti.[4]

Do značajne prekretnice došlo je devedesetih godina XX. st. Uslijed promjene režima, u svim je tranzicijskim zemljama ojačala javna uloga arhivâ i interes javnosti za arhivsko gradivo.[5] Pod fenomenom tranzicije podrazumijevamo opsežne društvene, političke i ekonomske promjene kojima je tada zahvaćena većina srednjoeuropskih i istočnoeuropskih zemalja. Uvođenje demokratskog poretka, odnosno slom različitih oblika socijalizma u tim zemljama, uvjetovao je nagli interes brojnih društvenih skupina za do tada nedostupnom dokumentacijom, ponajviše policijskim dosjeima i imovinsko-pravnim spisima. U Hrvatskoj je taj, još uvijek aktualni proces, započet raspadom Jugoslavije, bio naročito obilježen problemima privatizacije i tzv. pretvorbe gospodarskih subjekata. U svjetlu tih pitanja, pojavio se i problem vlasništva nad arhivskim gradivom dotad u društvenom vlasništvu, tj. problem razgraničenja njegova javnog i/ili privatnog statusa. Zbog velikog broja stečajeva i preustroja poduzeća, suočili smo se i s golemim količinama gradiva na koje arhivi u ranijem razdoblju nisu bili posebno usmjereni. Arhivi su prvi upozorili na te poteškoće s kojima su se ubrzo susreli brojni građani, pa i čitavo društvo. Naime, svako potraživanje takve dokumentacije u osobne ili službene svrhe često je neuspješno ili zahtijeva opsežnu potragu u različitim ustanovama. Dodatna posljedica nerješavanja toga problema može biti gubitak jedinstvenih izvora za našu gospodarsku i društvenu povijest. Tranzicija je zahvatila i upravnu strukturu. Naime, državno osamostaljenje pratile su višekratne promjene u ustroju javne administracije na svim razinama što je prouzročilo dodatno opterećenje u radu arhiva. Napose, u godinama agresije i rata briga o registraturnom i arhivskom gradivu u Hrvatskoj bila je uvjetovana širim nacionalnim interesima.

Dakako, svi ti problemi potaknuli su državu da se sustavnije posveti arhivskoj službi. Od osamostaljenja Republike Hrvatske možemo pratiti i niz pozitivnih pomaka. Većim ulaganjima države u arhive napredak se očitovao u stručnom i u organizacijskom pogledu. Arhivi su dobili na značenju, osobito mreža državnih arhiva: osnovan je jedan novi državni arhiv i više sabirnih arhivskih centara. Suradnjom Ministarstva kulture i jedinica lokalne samouprave dio je regionalnih arhiva donekle uspio riješiti probleme smještaja u adaptiranim prostorima, a Hrvatski je državni arhiv (HDA) nedavno dobio dodatna spremišta i zemljište na kojemu će se u idućem razdoblju moći graditi novi arhivski objekt. Znatno je povećan i broj zaposlenih u arhivskoj službi, a pojedini aspekti arhivske struke zastupljeni su u sklopu različitih sveučilišnih studija. Nakon stupanja na snagu novog Zakona o arhivskom gradivu i arhivima 1997., doneseni su i brojni provedbeni propisi sa svrhom što preciznijeg profiliranja arhivske struke i djelatnosti.

---

[4] O povijesti i razvoju arhivske službe u Hrvatskoj vidi: Kolanović, J. Arhivi u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj. *Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim odjelima u SFRJ : SR Hrvatska,* uredio J. Kolanović. Beograd : Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, 1984, str. 11-37.

[5] Duchein, M. *Obstacles to the access. Use and transfer of information from archives* : a RAMP study. Paris : UNESCO, 1983.

Uz specifične okolnosti o kojima je bilo riječi, arhivska djelatnost u Hrvatskoj reflektira i globalizacijske trendove. Napredak informacijsko-komunikacijskih tehnologija globalno je promijenio komunikaciju kulturnog nasljeđa što je bitno utjecalo na interakciju arhivâ i društva. Nove tehnologije umanjile su važnost konstanti »vremena, mjesta i medija« te su uvjetovale veći interes građana za slobodnim pristupom informacijama »bilo gdje i bilo kada«.[6] Promjene društvenih očekivanja, uz mogućnosti suvremenih tehnologija, najviše su utjecale na stvaranje novih korisničkih usluga u arhivima. Naime, od početka osamdesetih i tijekom devedesetih godina i na međunarodnom planu dolazi do sve većeg interesa javnosti za arhive i arhivsko gradivo. Taj trend posebno je obilježen porastom broja korisnika arhivâ koji ne pripadaju »tradicionalnoj« znanstvenoj zajednici (npr. istraživači rodoslovljâ i zavičajne povijesti). Osim toga, s razvojem civilnog društva pojavila se i svijest o važnosti arhiva u smislu promicanja i ostvarivanje osobnih prava, dostupnosti javnih podataka, otvorenosti rada javne uprave i zaštite građanskih prava općenito. Takve promjene odrazile su se i na proširenje djelatnosti arhiva koji su svoju kulturnu, administrativnu i akademsku misiju dopunili i onom socijalnom. Zbog sve šireg okvira djelovanja i sve većih zahtjeva korisnika i istraživača, i arhivi u Hrvatskoj moraju se usmjeriti na organiziranje i razvoj novih vrsta informacijskih službi i usluga.[7]

Unatoč postojećim razlikama u organizaciji arhivskih službi u pojedinim državama, s aspekta struke može se reći da suvremena arhivistika (kao teorija) i arhivska služba (kao praksa) globalno slijede istovjetan smjer djelovanja, koji se očituje u integraciji upravljanja historijskim i tekućim zapisima, jedinstvenom pristupu kulturnom sektoru (povezivanje arhiva s drugim baštinskim ustanovama) te isticanju informacijske uloge arhiva. Sukladno tome, uspostavljaju se međunarodni arhivski standardi za pojedine segmente arhivske djelatnosti (opis i zaštita) te dolazi do sve intenzivnije međunarodne suradnje. Tempo uvođenja i primjene tih ideja u svakodnevnoj arhivskoj praksi različit je i u pojedinim državama ovisi o gospodarskoj snazi, tehnološkom razvoju i organizaciji državne uprave.

Analogno globalnim trendovima razvoja i sličnostima u području djelovanja arhiva, u njihovu se radu uglavnom pojavljuju i slični problemi. Riječ je o pitanjima s kojima se arhivska struka susreće već duže vrijeme, a koja su u široj javnosti razmjerno manje poznata. U najvećoj se mjeri odnose na promjenu prirode arhivskih zapisa (novi mediji), na akvizicijsku politiku u odnosu na sve veću produkciju dokumenata i na opće probleme zaštite i korištenja informacija, pa tako i onih sadržanih u arhivskom gradivu. Uz tu, uvjetno rečeno, »unutarnju« situaciju struke, suvremeno okruženje u kojem arhivi djeluju suočava ih s potrebom usklađivanja različitih, često i suprotstavljenih očekivanja. Radi se o utjecajima istih onih čimbenika koji su u prošlosti najviše pridonijeli institucionalnom oblikovanju arhivâ: državi, društvu i korisnicima. Interakcija države, društva i korisnika kao bitnih struktura koje oblikuju rad arhiva obilježena je neusklađenom dinamikom njihovih promjena i međusobnih interesa.

## Hrvatski arhivi: problemi i motrišta u odnosu na suvremene trendove

Iz perspektive ovoga rada prepoznajemo nekoliko kompleksnih, povezanih problemskih cjelina s kojima se susreće arhivska služba u Hrvatskoj. Prema njihovoj naravi možemo ih podijeliti na: zakonodavne, organizacijske i financijske.

---

[6] Yakel, E. Thinking inside and outside the boxes : archival reference services at the turn of the century. *Archivaria* (Ottawa) 49(2000), str. 140-159.

[7] Lemić, V. Arhivi i korisnici : stanje i perspektive informacijske službe u Hrvatskoj i svijetu. *7. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji, <Poreč, 26-28. studenoga 2003.>: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture*, uredila T. Katić. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2004, str. 36-46.

### 1. Problemi zakonske regulative

Ovu skupinu problema možemo raščlaniti na tri područja:

a) ažuriranje zakonskih propisa u skladu s napretkom informatičke tehnologije i širenjem područja arhivske djelatnosti;
b) usklađivanje općih i arhivskih propisa sa zakonima koji reguliraju područje dostupnosti i zaštite podataka; i
c) usklađivanje nacionalnih zakona koji uređuju postupanje s informacijama.

Brzi razvoj suvremene tehnologije i njezina primjena u radu stvaratelja, napose državne administracije, promijenio je djelokrug rada arhiva, a odrazio se i na arhivsko zakonodavstvo. Automatizacija poslovanja, elektronički spisovodstveni sustavi i sustavi za upravljanje dokumentacijom utječu na tradicionalni okvir životnog ciklusa dokumenata prema novom konceptu »records continuum«. Glavni problemi koje arhivima donosi elektroničko okruženje proizlaze iz velike produkcije zapisa i pitanjâ njihove dokazne vrijednosti (integriteta i autentičnosti), zaštite i korištenja.[8] Ukoliko nije ažurno regulirano propisima, to područje predstavlja velik problem u radu arhivâ. Praksom potvrđena integracija upravljanja zapisima kod stvaratelja i u arhivima, podrazumijeva postojanje zakonskih propisa, stručnih standarda i smjernica. Međutim, uredbe koje reguliraju uredsko poslovanje i provedbeni propisi arhivskoga zakona donose se ili mijenjaju tek nakon pojave tehnoloških rješenja o kojima je riječ. Da bi se ublažile posljedice »kašnjenja« legislative na tom planu, arhivi trebaju aktivno sudjelovati u izradi novih pravnih propisa i stručnih standarda. To se najbolje vidi na primjeru skandinavskih zemalja u kojima arhivi u tom pogledu imaju najšire ovlasti. Osim toga, uvođenje novih tehnologija podrazumijeva aktivniju suradnju arhiva sa stvarateljima gradiva i tvorcima tehnologija radi osiguranja buduće zaštite i dostupnosti elektroničkih zapisa.

Rasprave o demokratizaciji društva potaknule su pitanje skraćivanja rokova dostupnosti arhivskoga gradiva. Načelno, na djelu su dvije tendencije, prva zagovara javnu dostupnost gradiva odmah po njegovu nastanku, a druga tek nakon isteka određenog roka. Pritom opći problem predstavljaju propisi koji reguliraju pravo na dostupnost (u smislu prava na informacije) i pravo na zaštitu podataka (u smislu zaštite osobnih, nacionalnih i drugih interesa). Iako obje skupine propisa nastoje odgovoriti demokratskim zahtjevima društva, paradoks je u nesuglasju njihovih intencija. Budući da je gradivo u državnim arhivima po naravi javno, obje skupine propisa primjenjuju se i na njegovo korištenje. U Hrvatskoj su općim arhivskim zakonom propisani rokovi dostupnosti, a svaki zahtjev za prijevremenom dostupnošću rješava posebno povjerenstvo Hrvatskoga arhivskog vijeća. Praktičniji odgovori na ova pitanja kod nas zahtijevaju šire zakonodavne zahvate na tragu smjernica i propisa unutar Europske unije.[9] Svakako, arhivska struka trebala bi biti bitan čimbenik u odlučivanju o tim pitanjima. U pogledu prava na pristup informacijama i hrvatski arhivi, sukladno praksi u zemljama Europske unije, nastoje senzibilizirati upravu i javnost na važnost dostupnosti arhivskoga gradiva kao bitnog dijela informacijskoga prostora.

Pojava sve većeg broja međunarodnih i nevladinih organizacija te sve kompleksniji oblici međunarodne suradnje aktualiziraju pitanje pravne regulacije i standardizacije prekograničnoga protoka informacija. S tim u vezi, problem predstavlja neusklađenost nacionalnog zakonodavstva, ponajprije u pogledu zaštite i dostupnosti gradiva nastalog radom

---

[8] *Vodič za upravljanje elektroničkim gradivom s arhivskog stajališta*. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 1999., str. 23-25.

[9] *Zaštita osobnih podataka i dostupnost informacija : preporuke Vijeća Europe*. Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2002.

takvih organizacija.[10] Međunarodno arhivsko vijeće (ICA) kontinuirano radi na postizanju međunarodno prihvaćenih standarda među zemljama članicama, potiče regionalnu suradnju te upućuje na kooperativnost arhivske zajednice sa srodnim organizacijama na području dostupnosti javnih informacija (UNESCO, ARMA, FIAF, IASA, IFLA, ICOM itd.).

Europska Unija, čijem članstvu teži i Hrvatska, predstavlja viši stupanj političke i gospodarske integracije novog tipa. Stoga tijela Europske unije postupno kreiraju vlastiti »naddržavni« ustroj i legislativu. Tijekom procesa usklađivanja nacionalnog zakonodavstva, Europska je unija posebnu brigu posvetila pitanju prava na informacije što se očituje i u donošenju Preporuke[11] o zajedničkoj europskoj politici dostupnosti arhivskoga gradiva. U toj Preporuci rezimira se praksa europskih zemalja na tom području i daju smjernice prema kojima bi sve zemlje trebale regulirati to pitanje nacionalnim arhivskim zakonima i propisima (određivanje rokova, uvjeta korištenja i zaštita osobnih podataka i nacionalnih interesa). Zbog ostvarivanja bolje suradnje i koordinacije arhivske djelatnosti unutar Europske unije, predviđeno je osnivanje Arhivskog vijeća (Archives Commitee) zemalja članica i ustanova Europske unije.[12] U okviru arhivskih službi zemalja Europske unije, najveća se pozornost posvećuje modernizaciji upravljanja elektroničkim zapisima i ostalim vrstama arhivskoga gradiva. Sama dokumentacija, nastala radom tijela Europske unije čuva se u njezinim arhivima (Firenca – Povijesni arhiv EU-a, Bruxelles – Povijesni arhiv Europske komisije i Arhiv Vijeća EU-a, Strasbourg – Arhiv Vijeća Europe i drugi arhivi raznih komisija) za koje su obvezujuće smjernice iz Preporuke.

## 2. Problemi modelâ i organizacije rada arhivske službe

Stanje arhivske službe u Republici Hrvatskoj zbog različitih je naslijeđenih okolnosti obilježeno stanovitom podvojenošću. Na jednoj strani imamo mrežu državnih arhiva kojoj je u upravnom pogledu nadređeno Ministarstvo kulture, a u stručnom smislu HDA. Na drugoj su strani ostale vrste ustanova u kojima se čuva arhivsko gradivo. Iako arhivski zakon i provedbeni propisi[13] reguliraju postupanje sa svim gradivom, u praksi se pokazalo da je gradivo u nearhivskim ustanovama uglavnom ostalo izvan dosega i utjecaja arhivske struke. Naime, matične ustanove u kojima se čuva to arhivsko gradivo (knjižnice, muzeji, zavodi i sl.), za razliku od arhiva, organiziraju ga i obrađuju prema svojim potrebama i stručnim standardima. Što se tiče privatnih arhiva, osim arhiva vjerskih zajednica i arhiva političkih stranaka, arhivska služba uglavnom nema niti osnovne podatke o njima, iako su svi privatni imatelji obvezni poštivati i primjenjivati arhivsko zakonodavstvo. Riječ je o stalnom problemu organizacije skrbi, odnosno o pitanju »razgraničenja« u ovlastima nad arhivskim gradivom među ustanovama koje ga čuvaju. Naslijeđena je praksa na tom planu neujednačena. Iako bi postojeća mreža državnih arhiva ponajprije trebala skrbiti o gradivu javne uprave, ona u stvarnosti prikuplja izvornike različite provenijencije. Dio arhivskoga gradiva, najčešće iskazanog u vidu tzv. arhivskih »zbirki« ili »odjela«, čuva se i u

---

[10] *Better access to electronic information to the citizen : the relationship between public administration and archives services concerning electronic documents records management.* Luxembourg : European Commission. Office for Official Publication of the European Communities, 2001.

[11] URL:*Recommendation No. R (2000) 13 of the Committee of Ministers to Member States on a European Policy on Access to Archives*. http://www.archives.gov.ua/Eng/Law-base/Recommendations.php#01 (1. 9. 2005.)

[12] URL:*Council Resolution of 6 May 2003 on archives in the member States (2003/C 113/02)*. http://www.archives.gov.ua/Eng/Law-base/Recommendations.php#02 (1. 9. 2005.)

[13] Primjerice, Pravilnik o zaštiti i čuvanju arhivskoga i registraturnog gradiva izvan arhiva (Narodne novine 63/2004) i Pravilnik o uvjetima smještaja, opreme, zaštite i obrade arhivskog gradiva, broju i strukturi stručnog osoblja u arhivima (Narodne novine 65/2004).

nearhivskim ustanovama, a zakonom predviđeni specijalni arhivi (sveučilišni, privredni, književni, sportski itd.), unatoč potrebi za njima, još se ne osnivaju.

U postojećim prilikama, zakonski se propisi primjenjuju neujednačeno te je veoma teško stvoriti jedinstveni nacionalni informacijsko-evidencijski sustav o arhivskom gradivu. Unatoč tome, rad na osnovnom korpusu informacija trenutačno se obavlja u HDA. No, da bi se taj posao učinkovito vodio, potrebni su, po našem sudu, stanoviti pomaci u organizaciji arhivske službe. Također, širenjem područja arhivske djelatnosti s prethodnim je problemom povezan i nedostatak odgovarajuće dokumentacije u svim dijelovima arhivske službe. Nadalje, u osmišljavanju strategije i kreiranju razvoja osjeća se nedostatak središnjeg tijela koje bi imalo stručne i upravne ingerencije nad službom kao sustavom. Iz navedenih razloga, postojeći model arhivske službe u Republici Hrvatskoj zaostaje za suvremenim potrebama struke, javne uprave i društva. Stoga će njegovo približavanje arhivskoj praksi i informacijskim trendovima zemalja Europske unije zahtijevati znatna financijska ulaganja (ponajviše u gradnju i opremanje novih arhivskih zgrada) te organizacijske, a vjerojatno i zakonske prilagodbe.

Rješavanje ovih pitanja trebalo bi započeti osmišljavanjem i osnivanjem središnjega stručnog i upravnog tijela – svojevrsne Državne arhivske uprave, koja bi imala ovlasti upravljanja arhivskom službom kao sustavom. Pritom, u našim uvjetima nije od presudne važnosti kojem bi dijelu sustava uprave i na kojoj hijerarhijskoj razini u strukturi državnih tijela pripadala arhivska uprava. Važnije je pažljivo odmjeriti i definirati njezin djelokrug i ovlasti. Naime, sadašnje Hrvatsko arhivsko vijeće pri Ministarstvu kulture ima savjetodavnu ulogu i sastavljeno je od predstavnika različitih državnih tijela. Sve stručne i administrativne poslove Vijeća, kao i njegove odluke, provode se preko HDA koji je zadužen i za sve matične i razvojne poslove arhivske službe u Hrvatskoj. Međutim, u okviru sadašnje zakonske regulative, a zbog nedostatne organizacijske komponente u HDA (ljudski i financijski resursi), takvi stručni poslovi ne rezultiraju značajnijim pomacima u radu sustava državnih arhiva. Nastojanja Hrvatskoga arhivskog vijeća, Hrvatskoga državnog arhiva i samoga Ministarstva kulture, u sklopu njihovih nadležnosti, u praksi teško zaživljavaju upravo zbog izostanka sankcija i nedostataka u kontroli provedbe zakonski propisanih obveza u arhivskoj djelatnosti. Osnivanje Državne arhivske uprave podrazumijevalo bi stanovite zakonske izmjene, no njezino bi djelovanje zasigurno riješilo pitanje strategije upravljanja arhivskom službom te bi osnažilo efikasnost upravnih, stručnih i matičnih poslova i time u cjelini racionaliziralo rad arhivske službe.

Tako zamišljena Državna arhivska uprava, kao središnje tijelo, predstavljala bi organizacijsko polazište u postavljanju arhivâ prema zahtjevima države, ali i prema sve većim očekivanjima suvremenoga društva. Naime, dinamika rada, pa i sam unutarnji ustroj arhivâ, pod sve većim je utjecajem društvenih gibanja. Interesi različitih skupina civilnog društva potaknuli su transparentnost djelovanja državne uprave, a posljedično i otvaranje arhiva javnosti. Zbog sve većeg zanimanja za historiografiju i povijesno gradivo, raste broj korisnika (korisničkih skupina) u arhivima, a teme su istraživanja sve raznovrsnije. Potražnja za arhivskim informacijama potiče arhive da svoje tradicionalne informacijske usluge sadržajem, oblikom i tehnologijom prilagode zahtjevima informacijskog društva, pri čemu se od arhivâ očekuje da omoguće što bržu i lakšu dostupnost pohranjenih informacija o kojima skrbe. Najposlije, aktualni trendovi stvaranja jedinstvenih informacijskih mreža srodnih ustanova (arhiva, muzeja, knjižnica) omogućuju lakšu i bržu dostupnost informacija o arhivskome gradivu gdje god se ono čuva. No, zbog nedostatne organizacijske strategije, a dijelom i zbog nedovoljne tehnološke infrastrukture, u Hrvatskoj taj proces još nije zaživio.

Temelj informacijskog sustava svakoga arhiva, vodič ustanove, obavijesna pomagala i razne evidencije, u suvremenom bi okruženju trebalo nadograđivati online katalozima i

digitalnim preslikama gradiva. Državna bi arhivska uprava u sklopu zadaće objedinjavanja svih podataka o arhivima i arhivskom gradivu trebala brinuti o izgradnji nacionalne mreže arhivskih informacija (registar, direktoriji, portal). Jedan je od zasebnih pokušaja u tom pravcu i rad na Registru arhivskih fondova i zbirki RH u Hrvatskome državnom arhivu. Ova je središnja evidencija arhivskoga gradiva od 2006. dostupna i na mrežnim stranicama HDA-a.[14]

### 3. Problemi arhivskog financiranja i menadžmenta

Suvremene promjene u arhivskoj djelatnosti, poglavito raznorodnost stručnih profila potrebnih za rad arhivskih ustanova u novom okruženju očituju se i u oblikovanju upravljačke strukture. Uz poslove struke, novi poslovi upravljanja arhivom sve su više usmjereni na organizacijska, financijska i pravna pitanja koja iziskuju menadžerski pristup. Taj pristup najviše dolazi do izražaja na području osiguravanja i upravljanja financijskim i materijalnim resursima, pri čemu ključan ostaje odnos države prema arhivskoj službi. Arhivi u tom smislu dijele sudbinu financiranja kulture kao djelatnosti, s time da je u gotovo svim europskim zemljama prisutan trend smanjenja javnog, proračunskog financiranja, a težište se stavlja na iznalaženje alternativa. U tim uvjetima, državni se arhivi, kao javne ustanove, nastoje prilagoditi ekonomskim načelima poslovanja primjenjivih u sustavu državne uprave.[15] Premda je u većini europskih zemalja arhivska služba u sustavu ustanova u kulturi, odnosno u okviru ministarstva kulture,[16] arhivska je djelatnost zbog tehnološkog napretka i vezanosti za državnu upravu, kao najznačajnijeg stvaratelja gradiva, odavno prerasla okvire kulture. Upravo se ti razvojni trendovi najbrže šire i najviše utječu na promjenu arhivske teorije i prakse, a time i na konkretan rad arhivskih ustanova (elektroničko spisovodstvo i elektronička uprava) pa stoga zahtijevaju i najveća ulaganja.

Financiranje državnih arhiva u Hrvatskoj gotovo u cjelokupnom iznosu odvija se preko Ministarstva kulture. U našem se slučaju problemi ponajprije odnose na kronični nedostatak adekvatnih spremišnih i radnih prostora (zgrade) i sredstava za rad (programi, oprema, materijalni troškovi i sl.).[17]

Ministarstvo kulture do sada je arhivsku djelatnost financiralo kroz različite skupine programa. Redovna arhivska djelatnost financira se putem redovnih i posebnih »programa« (izložbe, izdavačka djelatnost, restauriranje, mikrofilmiranje, digitalizacija, nabava ambalaže i repromaterijala, stručni skupovi itd.). Investicijski programi odnose se uglavnom na sanaciju, obnovu i izgradnju arhivskih prostora i zgrada, dok programi informatizacije obuhvaćaju nabavu i održavanje računalne opreme i programske podrške.

Uvidom u podatke o financiranju arhivske djelatnosti u proteklom petogodišnjem razdoblju (2000-2005), može se steći slika o trenutnom položaju hrvatskih arhiva. Uočljiva je pozitivna činjenica da broj arhivskih programa u redovnoj djelatnosti raste (od 49 do 77) te da ih u stanovitoj mjeri prati i financijska potpora Ministarstva. Prema proračunskim mogućnostima, Ministarstvo podupire i investicijske programe. Međutim, problemi koje arhivi imaju zbog nedostatka odgovarajućih prostora desetljećima su zanemarivani pa je za njihovo rješavanje potrebno znatno više financijskih ulaganja države, a također i mnogo veći

---

[14] *Registar arhivskih fondova i zbirki RH*. URL: http://www.arhiv.hr/hr/fondovi/fs-ovi/index.html (1. 8. 2006.)

[15] Cadell, P. Archives and government at a European Level. *Archivum* (München) 45(2000), str. 57-67.

[16] *Report on archives in the enlarged European Union.* URL:http://europa.eu.int/comm/secretariat_general/edoc_management/docs/archives/reportArchives.pdf (1. 9. 2005.)

[17] Podaci o financiranju arhivskih programa u Hrvatskoj u razdoblju 2000-2005. mogu se naći na mrežnim stranicama Ministarstva kulture, posvećenima arhivskoj djelatnosti i informacijskoj djelatnosti i informatizaciji ustanova u kulturi: http://www.min-kulture.hr/projekti/projekti_fr.html

angažman tijela lokalne uprave i samouprave na čijem području arhivi djeluju. Najneusklađeniji segment u smislu financiranja i menadžmenta predstavljaju programi informatizacije kako u arhivskoj djelatnosti, tako i u cijelom području kulture. Naime, neovisno o iznosu sredstava namijenjenih za računalne tehnologije, bez sustavnog planiranja i primjene unutar arhivske djelatnosti dolazi do razlika u radu pojedinih ustanova, a time i do neracionalne potrošnje.

Problemi i neujednačeni trendovi u financiranju arhivske djelatnosti načelno ukazuju na nedostatak dugoročne strategije njezina planiranja i razvoja. Djelovanje predložene Državne arhivske uprave zasigurno bi pospješilo racionalnije planiranje i upravljanje financijskim sredstvima unutar arhivske službe kao cjeline. Osim toga, razvoj i modernizacija mreže državnih arhiva, o čemu je bilo riječi, odrazili bi se i na efikasnije upravljanje proračunskim sredstvima.

Dodatne izvore financiranja arhivske djelatnosti, poglavito u svrhu poboljšanja kvalitete informacijskih usluga moguće je ostvariti putem posebnih programa i projekata na nacionalnoj[18] i međunarodnoj razini.[19] Za određene programe zaštite arhivske baštine sve se češće mogu naći zainteresirani sponzori iz sfere gospodarstva i zakladništva što je u zapadnim zemljama već uvriježena praksa. Takav oblik financiranja u Hrvatskoj još uvijek nije zaživio upravo zbog niskoga stupnja društvene percepcije o važnosti arhiva kao baštinskih ustanova. Važan, relativno neiskorišten potencijal, predstavljaju i vlastiti prihodi koje arhivi mogu ostvarivati na temelju usluga koje pružaju istraživačima, stvarateljima gradiva te drugim ustanovama i korisnicima. Dakako, arhivi se poput drugih srodnih ustanova pritom suočavaju s pravnim i etičkim pitanjima razgraničenja temeljnih i dodatnih, naplativih usluga. Pri određivanju opsega i naknade tih usluga, treba voditi računa o zakonskoj regulativi te ih prilagoditi specifičnim mogućnostima pojedine arhivske ustanove.

## Zaključak

Potrebe suvremenog informacijskog društva nameću arhivima sve širi okvir djelovanja koji u mnogome nadilazi puko čuvanje gradiva i uobičajene usluge istraživačima i korisnicima. Od arhiva se sve više traži da se u oblikovanju svojih usluga usmjere na posebne zahtjeve i interese svoje sredine. Također, moderna arhivska služba, kao dio javne uprave, svojim radom mora pridonositi transparentnosti državne administracije, a time i demokratizaciji čitavoga društva.

Problem suprotstavljenih očekivanja (država – društvo – korisnici), s jedne strane, uvjetuje potrebu za racionalizacijom službe, a s druge, i sve veća očekivanja korisnika. Rješavanje toga problema zahtijeva zaseban pristup u svim segmentima poslovanja arhiva: a) u pružanju usluga stvarateljima arhivskoga gradiva (kroz prijenos znanja i suradnju na području upravljanja dokumentacijom); b) u zaštiti i promicanju interesa i prava pojedinaca i skupina (kroz osiguravanje dostupnosti gradiva, transparentnosti javnih ustanova i zaštitu osobnih i drugih povjerljivih podataka); i c) djelovanjem u lokalnoj zajednici i društvu (sudjelovanje u kulturnom životu i oblikovanju identiteta).

---

[18] Jedan je od takvih projekta i Culturenet.hr (http://www.culturenet.hr/v1/novo/baza/index.asp?lang=Hrv), koji je pokrenulo Ministarstvo kulture RH s ciljem objedinjivanja svih raspoloživih informacijskih resursa o hrvatskoj kulturi.

[19] U Europskoj su uniji pokrenuti raznorodni projekti i inicijative u koje su aktivno uključeni i arhivi, primjerice DLM Forum (http://www.dlm-network.org), CALIMERA (http://www.calimera.org/default.aspx), EAUN (http://www.euan.org), OAI (http://www.openarchives.org); ERPANET (http://www.erpanet.org) i brojni drugi.

Zadovoljavajuća rješenja arhivi ne mogu iznjedriti sami. Njih svakako treba tražiti u okviru promišljanja arhivâ kao posrednika između širokoga kruga korisnika (javnosti) i državne uprave te sustava kulture i znanosti. Svi zainteresirani čimbenici u trokutu država – društvo – korisnici u budućnosti će trebati aktivnije i učinkovitije podupirati rad arhivâ, ustanova bez kojih bi naprosto izgubili svoj identitet.


Summary

**FUNCTIONING OF ARCHIVES IN CONDITIONS OF OPPOSED INFLUENCES: STATE-SOCIETY-USERS**

In contemporary environment, marked by neoliberal economy, global information interconnection, accumulation of knowledge and expansion of services, archives tend to become centers of cultural, scientific and global society events. Modern archival institution is on the way to transform its traditional role of being considered only as a scientific and cultural institution. With the development of public administration archival activities have been broadened in that field as well, while, by opening to wider public during the second half of the 20th century, archives have been offering new information services and provisions to citizens.

State archives, as public institutions financed by the government, try to adjust themselves to economic principles of business, already being implemented by other parts of public administration. This trend is, on the one hand, characterized by reduction of budget funds, and on the other, by relying on incomes provided by broadened activities and services and charging for them. Thereby, archives are faced with legal and ethical issues of demarcation between basic and additional services, dependent on particular facilities of each archives.

Therefore, needs of contemporary society impose to archives wider operational framework, which, in many ways, go beyond simple safeguarding of archival material and usual provisions to users and researchers. Within their work archives are more and more asked, in designing their services, to concentrate to special demands and concerns of the community.

Problem of opposite expectations (state – society – users) which is, on the one hand, conditioned by need for service's rationalization, and one the other, by greater users' expectations, requires to be analyzed in every field of archives activities:

1. providing services to records' creators (through transfer of knowledge and cooperation in the field of documentation management),

2. protection and promotion of interests and rights of individuals and groups (through the access to archival material, transparency of public institutions' work and protection of private and other confidential data), and

3. acting in local community and society (participation in cultural life and shaping identity).

Satisfying solutions should be, by all means, searched for in the framework of archives considered as mediators among wide circle of users, administration and science.



***Key words:*** *archives and society, archival service, archives management*